

INTERVIEW

Rebel van de hoop

Interview met Awraham Soetendorp

6

49

Miek Smilde

De Verenigde Naties zouden een Council of Conscience moeten krijgen, vindt rabbijn Awraham Soetendorp. Een gewetensraad met religieuze leiders die gezamenlijk werken aan het herstel van de wereld. Tikoen olam op internationaal niveau. 'De aarde heeft vaders en moeders nodig.'

ALS SOETENDORP TERUGKIJKT op zijn lange loopbaan als rabbijn en vechter voor de vrede komt hij er telkens op terug hoe paradoxaal het leven is. Zijn leven lang stelde hij zich in dienst van de interreligieuze dialoog en het verlangen naar een wereld zonder honger en oorlog. Als jongste rabbijn van Nederland blies hij de joodse gemeenschap in Den Haag, Rotterdam en Utrecht weer nieuw leven in. Hoogmoedig, noemde een van de gemeentelieden zijn ambities toen hij in 1968 werd geïnstalleerd. Ruim vijftig jaar later aanvaardt Soetendorp de Scopus Award van de Hebrew University in Jeruzalem in nederigheid.

‘Met mijn vader Jacob – zijn nagedachtenis zij tot zegen – heb ik een keer een moeilijk gesprek gehad over de paradox van nederigheid,’ herinnert Soetendorp zich. ‘We spraken over Mozes die de nederigste man ter wereld wordt genoemd. Maar als we zijn leven bekijken, is het een krachtige man. Hij kastijdt zijn volk, hij strijdt met God, hij vecht tegen vijanden. Op elke pagina van de Tora is Mozes aanwezig en toch is hij nederig. Kan dat? Als je betrokken bent bij de medemens moet je krachtig zijn, maar hoe blijf je dan nederig?’

HIJ DIE DE VRAAG STELT worstelt met het antwoord. 76 is hij nu, en nog altijd actief. Vanaf het prilste moment van zijn rabbinaat kwam Soetendorp op voor de verdrukten. Hij voerde acties voor Biafra, Darfur, Srebrenica en Jemen, haalde een miljoen handtekeningen op om de joden in de Sovjetunie een stem te geven en pleitte op Wereldwaterdag voor toiletten. Daarnaast probeerde hij er te zijn als een van zijn gemeenteleden zorg en troost nodig had. Meer dan eens voelde hij de tweespalt tussen het belang van de mensheid en de nood van één mens. ‘Ik heb een wat eenzame weg moeten gaan tussen ontmoetingen op grote bijeenkomsten en als rabbijn met een pastorale opdracht. Ik heb altijd gedacht: die sjoel, de mensen, dat is het ijkpunt. Anders verdwijn ik. Maar als je in New York bent, kunt je niet bij een ziekbed in Den Haag staan. Dat brengt verwijten met zich mee en daar kom je niet uit. Het pastorale werk heeft mij het meest geholpen. Jesaja zegt niet zomaar: vrede voor hen die ver weg zijn en die dichtbij zijn. Er zijn rabbijnen die zeggen dat je eerst voor je familie moet zorgen, voor je directe naasten. Maar houden van de ander begint ook bij het houden van de mensheid. Precies dat heb ik een leven lang proberen te doen. De vijand van liefde is niet haat, maar onverschilligheid. Ik heb betrokken willen zijn. Maar betrokkenheid draagt polariteit in zich. Nederigheid en volledige presentie.’

EIGENLIJK HAD HIJ ER NIET MOGEN ZIJN. Als joodse jongen, geboren op 16 februari 1943, was hij gedoemd te worden gedeporteerd en vermoord. Maar de SS-officier die in mei 1943 het huis van rabbijn Jacob Soetendorp in Amsterdam binnenviel, gaf de familie een dag. ‘Morgen kom ik terug,’ zei hij. Nog dezelfde avond werd Awraham ondergebracht bij Ria en Bertus in Velp. Twee jaar ging hij door het leven als Bobby van der Kemp. Tijdens de bevrijding van Velp kwam

Bertus door een brandbom om het leven. ‘Ik was een peuter en wilde naar buiten lopen, maar Bertus hoorde die bom aankomen en heeft zich op mij gestort. Ik leef omdat hij zijn leven gaf.’

Jacob en Mirjam, Ria en Bertus. Zij die hem het leven gaven en zij die hem het leven spaarden. De herinnering aan zijn vier ouders, zoals Soetendorp hen noemt, vervullen hem met dankbaarheid. ‘Toen mijn vader mij aangaf bij de burgerlijke stand, vroeg de ambtenaar waarom ik zo’n jodennaam kreeg. Ik heet Awraham Shalom. “Shalom zal hij heten, want shalom zal er zijn,” antwoordde mijn vader. Daarin lag wel een opdracht besloten.’

Niet dat hij die opdracht als last heeft ervaren. Vanaf zijn jongste jaren ervoer Awraham een verlangen bij te dragen aan een betere wereld. Zijn vader Jacob strekte hem tot voorbeeld. ‘Al snel na de oorlog zocht mijn vader contact met andere religieuze leiders om samen te werken. Trouw en Tenach, evangelie en vriendschap, daarmee ben ik opgevoed. Ik herinner mij een autorit – ik zal een jaar of dertien zijn geweest – met mijn vader, de protestantse dominee Kleis Kroon en de katholieke priester Toon Ramselaar. Dat waren huisvrienden van ons, ook zij hadden de oorlog intensief meegemaakt. Kroon zat aan het stuur en moest haast maken, want we waren laat. Hij nam een scherpe bocht waardoor het autootje bijna over de kop vloog. “Zeg Kleis, pas op, anders is de hele interreligieuze dialoog in een klap naar de mallemoer,” merkte mijn vader op. Met die humor en die ernst ben ik opgevoed.’

VRIENDSCHAP is voor Soetendorp een cruciale voorwaarde voor de interreligieuze dialoog. De Dalai Lama noemt hij een zielsverwant. Oud-premier Ruud Lubbers, katholiek, was ‘een makker’. De Prinsjesdagbijeenkomsten met humanisten, christenen, joden, moslims, hindoes en talloze andere religieuze stromingen ervaart Soetendorp elk jaar weer als een hoogtepunt. ‘Door de jaren heen hebben we gevoel ontwikkeld voor de gevoeligheid van de ander. Dat is de kern van vriendschap en dat gaat een stap verder dan de dialoog. Ik heb soms meer ontroering gevoeld bij de ontmoeting met mensen uit andere spirituele tradities dan in mijn eigen traditie. De formaliteit, de bureaucratie kan ons in de weg staan. Het ontroert mij ten diepste als iemand in heel andere woorden in een heel ander gebed de goddelijke aanwezigheid kan uitdrukken. Gelukkig heeft God vele namen.’

Hij noemt het voorbeeld van het elfjarige meisje dat hij ontmoette tijdens een bijeenkomst in het kader van de Week van Respect, waarvan hij een van de initiatiefnemers was. ‘Ik vertelde iets over mijn levensverhaal, de razzia in Amsterdam in mei 1943, en dat een SS-officier mij had gespaard. Ik vroeg aan die kinderen of ze begrepen waarom die officier dat had gedaan. Meteen voelde ik me bezwaard: hoe kon ik dat nu aan die kinderen vragen? Ik voelde me mislukt, vertwijfeld, overwoekerd door mijn eigen trauma. Totdat een meisje de stilte verbrak: “Die officier heeft dat gedaan, omdat u een tere bloem was met worteltjes in de grond en hij kon u daar niet uittrekken.” Ik heb over de wereld gezworven, ik heb zoveel mensen ontmoet, maar ik moest naar een basisschool in De Bilt komen om te horen wat ik nooit eerder had gehoord en wat ik daarna ook nooit meer heb gehoord. Puur, onverwacht, hemels, met de voeten op de grond. Door dat meisje is het zwaarste in mijn leven licht geworden. Dat onverwachte, het inzicht dat elke ontmoeting een kans is, draagt mij en drijft mij.’

SOETENDORP NOEMT ZICHZELF een rebel van de hoop. Hij ontleent dat aan de titel van een boek dat zijn dochter Pnina hem gaf, waarin interviews staan met mensen die een zwaar verlies hebben geleden.

[1] Tropper & Shohat, 2018

Rebellie van de hoop^[1] refereert aan het gesprek met een jongeman van 25 die weet dat hij gaat sterven. Hij schrijft een brief aan zijn vriend met wie hij ‘de tocht van het leven’ zou maken, wat veel joodse adolescenten uit Israël doen; zij brengen een bezoek aan de Europese vernietigingskampen om de geschiedenis en de toekomst te markeren. De zieke man schrijft zijn vriend dat hij toch op reis moet gaan, al kan hijzelf niet mee. “Je moet doorgaan met de rebellie van de hoop,” schrijft hij.

‘Dat is een gedachte die ik ben gaan uitdragen. Ook ik heb niet de luxe van de wanhoop. Om die reden heb ik gedaan wat ik heb gedaan, niet om een prijs te winnen of om bekendheid te verwerven. Ik ben dankbaar dat de Hebreeuwse Universiteit mij de Scopus Award toekent, maar belangrijker is het symposium dat hierbij wordt georganiseerd. Beoogd wordt om op het symposium de Soetendorp Leerstoel bekend te maken, een gezamenlijk project van de Hebrew University en de Vrije Universiteit. Een bijzonder hoogleraar zal onderzoek gaan doen naar nieuwe vormen van, en allianties in, de interreligieuze dialoog, tegen de achtergrond van een tijdperk dat ons voor grote uitdagingen stelt.

DE POLITIEK VAN ISRAËL ligt gevoelig. Meer dan eens liep de interreligieuze dialoog stuk op de Palestijnse kwestie. Soetendorp noemt de acties die hij tussen 1970 en 1988 voerde om aandacht te vragen voor de benarde positie van joden in de toenmalige Sovjetunie. De maatschappelijke respons was uniek in de wereld. In Nederland waren er massale demonstraties. Begin 1983 werden een miljoen handtekeningen verzameld. De kerken speelden daarbij een hoofdrol, al was dat niet vanzelfsprekend. Soetendorp vertelt dat de Raad van Kerken in Amsterdam voorwaarden aan zijn steun voor de actie stelde. De Raad vond dat er ook solidariteit met de Palestijnen moest worden betuigd, en dat Israëls houding moest worden veroordeeld. Een geplande solidariteitsbijeenkomst in de Westerkerk in Amsterdam kwam daardoor onder druk te staan.

Soetendorp herinnert zich de worsteling van zijn vriend de dominee. 'Ik zie me nog zitten, diep in de nacht, samen met dominee Huib van Coeverden in zijn kerk. Twee makkers, een levensgroot probleem, een scheuring over solidariteit. Maar de bijeenkomst is doorgegaan. Het conflict met de Raad van Kerken is opgelost. Door onze vriendschap en het vermogen om in de schoenen van de ander te staan, zijn we er toch in geslaagd de steun vanuit de kerken eensgezind en massaal te verwerven.'

EEN ANDER CRUCIAAL MOMENT was het pausbezoek in 1985. Aanvankelijk hadden vertegenwoordigers van de joodse gemeenschap, waaronder de rabbijnen, de uitnodiging aanvaard om de paus te ontmoeten, zoals ook bij bezoeken van de paus aan andere landen gebruikelijk was. Maar uiteindelijk besloot men het gesprek toch niet aan te gaan. Het Vaticaan was immers nog steeds niet bereid te verklaren dat de katholieke kerk medeverantwoordelijk was voor het leed dat de joden was aangedaan. Bovendien had de kerk op dat moment Israël nog niet aanvaard.

Kardinaal Willebrands kwam met een delegatie uit het Vaticaan naar Soetendorp om over het besluit van de joodse gemeenschap te spreken. 'Ik heb Willebrands gevraagd of men wel rekening had gehouden met het feit dat het bezoek zou plaatsvinden in mei, de herdenkingsmaand, precies veertig jaar na de bevrijding. Hij gaf toe dat niemand daarbij had stilgestaan. Die eerlijkheid stelde ik op prijs, maar ik wist ook meteen, het kan niet.'

Een week later belde kardinaal Willebrands Soetendorp op en vertelde hem dat de paus het voornemen had om voor de eerste keer een synagoge

te bezoeken. Nu was het moment de bladzijde om te slaan. ‘Mijn eerste gedachte was: dit is alles wat ik zou willen; de paus ontvangen in onze herstelde synagoge, de bron van een nieuw joods leven. De kracht die daarvan zou uitgaan! Tegelijkertijd wist ik dat de wonden weer open-gescheurd zouden worden. De hele kwestie had al zoveel emoties gekost dat ik zonder overleg te plegen heb gezegd dat het echt niet kon. Nog niet.’

‘Heb ik destijds de juiste beslissing genomen?’ vraagt Soetendorp zich ruim dertig jaar later af. ‘Misschien niet. Ik maakte me op dat moment alleen maar zorgen of onze interreligieuze relaties eronder zouden leiden, maar ik dacht niet aan de paus. Nu ik ouder ben, ben ik in staat om in de schoenen van de Heilige Vader te staan. Hij wilde dat doen, hij wilde dat gebaar maken. Wat was beter voor de joodse gemeenschap geweest? Ik weet het niet.’

‘IK HEB DE HARDNEKKIGE GEDACHTE dat wij met z’n allen leven in een heilige tijd,’ besluit Soetendorp zijn innerlijke dialoog. ‘Of je dat nu Kairos noemt of de jubelperiode, er zijn tijden waarin God – die er altijd is – zich openbaart. Toen ik werd geïnstalleerd als rabbijn in Den Haag zei ik dat ik niet zou rusten totdat de synagoge weer een centrum van joods leven zou zijn. Ik zei ook dat het begin van de messiaanse tijd zich zou aandienen binnen tien jaar. Ik zeg dat nu weer: het begin van de messiaanse tijd dient zich aan in de komende tien jaar.’

‘Ja, dat is hoogmoedig. Maar in 2000 spraken alle landen van de VN zich uit dat een miljard mensen meer water zouden krijgen. Vijftien jaar later is dat doel voor een groot deel gerealiseerd. In 2015 zijn de *Sustainable Development Goals* vastgesteld. Wij kunnen die doelen halen. De Verenigde Naties zouden daartoe een *Council of Conscience* moeten krijgen. In die ‘gewetensraad’ zouden religieuze leiders plaats moeten nemen om gezamenlijk te werken aan het herstel van de wereld. Tikoen olam op internationaal niveau. De aarde heeft vaders en moeders nodig.’